

UN DISCURS D'EUGENI D'ORS, per Josep Murgades

L'any 1939, i més concretament del 24 de juny al 2 de juliol, el nou règim sorgit arran de la guerra civil espanyola organitzà a la ciutat de Reus, coincidint amb les dates habituals de la seva tradicional Festa Major de Sant Joan i Sant Pere, el centenari de la naixença del pintor Marià Fortuny, fill de la capital del Baix Camp.¹ Amb motiu d'aquesta avinentesa, la casa de la vila edità un fullet² on, a més de la relació dels actes propis d'una tal festivitat, s'hi consignen aquells d'extraordinaris que tingueren específicament lloc —exposicions, conferències, concerts, etc.— per tal d'homenatjar la figura de l'artista reusenc, amb inclusió d'abundant material gràfic i de substanciosos extrets de les proclames, arengues i allocucions que hi pronunciaren els jerarques participants.³

1. El centenari de Fortuny s'escaigué en realitat l'onze de juny del 1938. Pel fet de trobar-se llavors la ciutat de Reus sota el domini de les *bordas salvajes y canallas* segons uns, sota els sovintejats bombardeigs de la Luftwaffe segons el sofriment dels altres, és evident que no fou possible d'organitzar-hi cap commemoració.

2. AYUNTAMIENTO DE REUS, *Centenario de Fortuny. 24 Junio - 2 Julio. Año de la Victoria* [Reus, desembre de 1939], 52 ps. D'aquest fullet, amb un fariseisme típic de la mentalitat del moment, hom en féu una doble edició. En l'una, destinada s'entén al públic en general, hi havia una pàgina de publicitat per una pàgina de text. Aquesta revesteix avui dia, si més no per a la gent de Reus, un inapreciable valor en la línia d'allò que a finals de la dècada dels seixanta fou anomenat «crònica sentimental». En l'altra, destinada a ser repartida entre autoritats, membres de la comissió organitzadora i institucions públiques, no hi havia cap anunci. Per bé que he tingut a les mans un exemplar de la primera, gentilment prestat pel meu bon amic Josep Maria Balañà, a qui em plau de regraciar pel fet d'haver-me'n indicat l'existència, he treballat bàsicament amb un exemplar de la segona, conservat a la Biblioteca de Centre de Lectura de Reus, sota la signatura 082.2 (Fortuny) (Reus) 8è.

3. Entre d'altres una d'impagable de la Delegada Nacional de la Sección Femenina de F.E.T. y de las J.O.N.S. Pilar Primo de Rivera.

L'efemèrides en conjunt, sobretot vista des de l'actual perspectiva, resultà grotescament simptomàtica, tant de la penúria intel·lectual de què partia i sobre què s'assentava el bàndol victoriós, com també, no pas en darrera instància, de la subsegüent imperiosa necessitat experimentada de crear nous mites i valors, i exemplificada, en aquest cas concret, en la matussera apropiació ideològica que pedestres mandarins hi feren de l'altrament anodina plàstica fortuniana.

Eugení d'Ors, com a Jefe del Servicio Nacional de Bellas Artes, també hi fou present. Uniformat amb els múltiples i varis arreus de la Falange,⁴ inaugurà monuments, assistí a responsoris i presidí la Sesión Académica que se celebrà el dos de juliol a les onze del matí al Teatre Fortuny. Fou també l'encarregat de cloure-la, amb un discurs del qual publico a continuació la versió extractada, però literal, que ens n'ha pervingut, tot respectant les acotacions que hi fa l'anònim redactor del fullet.⁵

El text en qüestió, a desgrat de ser molt breu, és doblement interessant. D'una banda, pel que conté de presa de posició explícita i inequívoca contra la llengua, la cultura i la nació catalanes. Li basta a Ors, en aquest sentit, remetre's al seu discurs dels Jocs Florals de l'Empordà, pronunciat a Castelló d'Empúries el 8 de setembre del 1922,⁶ ja coetàniament controvertit,⁷ forçar-ne només un pèl la interpretació i, amb un capgirament previ de vagues i ressuats tòpics —fàcilment manipulables per llur mateix caràcter amfibològic—, passar així a justificar l'imperialisme espanyolista i, de retruc, el colaboracionisme que ell hi prestava. D'altra banda, pel que traeix d'equilibrisme retòricament evasiu, tan consubstancial de sempre amb la manera de fer conceptual i estilística d'Ors i tan apropiat aquí, a l'hora d'haver de parlar d'un pintor que mai no havia apreciat gaire⁸ i del qual es veia ara constret, per raó de les circumstàncies i del càrrec que ocupava, a fer-ne un panegíric. Amb un parell de frases genèriques i no gens comprometedores despatxa les obligades referències a Fortuny i a la seva obra.

Pocs mesos després, tanmateix, tingué oportunitat de manifestar en públic la poca consideració que continuava en el fons mereixent-li el pintor reusenc i, per què no?, d'arremetre novament, en nom de categories i de classicismes —per no variar—, contra la catalanitat, personificada ara en el seu cap i casal. Ho explica Enric Jardí en la seva detallada biografia d'Eugení d'Ors,⁹ i no sé resistir-me de citar extensament el paràgraf que fa al cas:

«El 6 de gener de 1940, l'Instituto de España celebrà a la Real Academia de San Fernando una sessió commemorativa del segon centenari de la naixença de l'arquitecte neoclàssic Juan de Villanueva, autor dels projectes del

4. Segons s'observa en alguna de les fotografies que hi són publicades. A propòsit d'aquest fet m'ha arribat per diferents conductes de la tradició oral reusenca una divertida anècdota: Ors, en veure entre els assistents un seu conegut de molts anys enrera, insigne patrici local i no menys insigne bibliòfil, de talla internacional, se li adreçà efusiu, i aquest, com qui s'excusa, li digué no haver-lo reconegut d'antuvi, ja que, al seu bon entendre, anava «vestit de bombero».

5. AYUNTAMIENTO, *id.*, ps. 50-51.

6. Aparegut originàriament a les «Publicacions Empordà» (Barcelona 1923). N'hi ha una reedició accessible al núm. 3 de la revista «Quaderns Crema» (Barcelona, maig de 1980), ps. 73-86.

7. Vegeu el que en diu Enric Jardí a *Eugení d'Ors. Vida i obra* (Barcelona, Aymà, 1967), ps. 217-219.

8. Així, dins el *Glosari*, a les glosses «Fortuny» (6-vi-1919) i «Una pintura de Fortuny» (8-i-1920) —l'última de les que publicà a «La Veu de Catalunya»—, s'hi expressà en termes més aviat displicents.

9. Enric JARDÍ, *Id.*, p. 271.

Museu del Prado, de l'Observatori i del Jardí Botànic de Madrid. El secretari perpetu de l'Institut [Eugeni d'Ors] participà a l'acte amb una conferència, en la qual digué que feia poc havia rebutjat, en nom d'aquella entitat acadèmica, la invitació de Barcelona per a recordar, d'una manera solemne, el centenari de Marià Fortuny, que no havia pogut celebrar-se com calia l'any en què, efectivament, es complien els cent anys del naixement del pintor, el 1938, a causa de la guerra civil, i justificava la seva negativa dient que l'art de Fortuny, "*precursor de la delicuescencia impresionista*", era un art fràgil, efímer. "*Que el lugar nativo, por iniciativa de sus corporaciones populares o de las voces de su prensa, le recuerde, le honre, se encariñe con la prez que pueda sobre todos los vecinos difundir el favor de su nombradía, bien está. Un Senado de la Cultura podía y debía, en el servicio ritual de la Cultura, picar más alto*". Villanueva, en canvi, es mereixia segons ell l'homenatge del Instituto de España, perquè el seu art estava amarat d'essències eternes per tal com era un art clàssic i el classicisme és un "estil de cultura" i no un "estil històric". Emperò tot el seu discurs traspuava una certa animadversió als localismes artístics que concretava a Barcelona, ciutat de la qual excusava l'exclusió en aquell acte commemoratiu de la següent manera: "*Mientras Barcelona no aprenda a saberse tan cenestésicamente unida, en fastos y nefastos, como puede estarlo con Reus, a Madrid y hasta Lisboa, o a Lima, y diré, si se me apura, que hasta a Roma, no habremos hecho nada. Anecdóticamente sea cada gloria del poblado y aún del barrio en que vio la luz. Categóricamente, la Cultura no conoce más divisiones topográficas interiores que las que puedan conocer, en sus respectivos recintos, el Paraíso o el Infierno*".»

Si, a propòsit de la darrera frase orsiana citada, hem de jutjar l'actitud adoptada per Ors envers la cultura espanyola i la cultura catalana, sembla fora de dubte amb quina cultura calia identificar llavors segons ell el paradís i amb quina l'infern. Admetem, generosos, que la tal formulació no és sinó una *boutade*, i prosseguim-la moderadament càustics, *comme il faut*, tot alegrant-nos de constatar que molts d'entre les generacions posteriors no hem pogut estar-nos de sentir una abassegadora, recalitrant i irrenunciable *sympathy for the devil*. Sense falsos déus.

JOSEP MURGADES

«No es solamente imperativo de elemental cortesía y comunidad nacional el que yo os hable hoy con otra habla diferente a la que hubiera empleado en otros años; es convicción plena e íntima de que el habla nuestra, momentáneamente al menos, se ha vuelto inepta para todos los menesteres de cultura. Como el templo profanado, es inepto para que en él celebre el sacerdote sus ritos litúrgicos.

»Lo ocurrido no es ninguna novedad para mí. Al llegar a Reus he tenido ocasión de abrazar a uno de los conferenciantes que han contribuido a dar realce a las Fiestas conmemorativas del primer Centenario del pintor Fortuny, a Fages de Climent. El estaba conmigo, hace quince años, cuando anuncié el "Lo recordarán" que fue llamado el "alerta de Castellón de Ampuries". Predije entonces que si todo había de servir para la política de localismos y de mezquindad, los elementos de cultura que nos legaron nuestros antepasados eran inútiles. En aquella ocasión mi voz no fue escuchada y fue puesto al servicio de una causa vitanda y oprimida cuanto tenía que haber significado un sentido ecuménico y universal. Y fueron posibles los *Nosaltres sols*...

»*Nosaltres sols* nos envenenamos como se envenena el organismo que no respira sino aires viciados de corrupción. Así se profanó a Cataluña y es por eso que sus instrumentos de cultura no pueden aprovechar momentáneamente. La incorporación definitiva al ritmo nacional se completará rápidamente y en ello hemos de poner todos el máximo empeño, ya que sólo así estos instrumentos pueden ser purificados. Yo confío ver el día en que el habla exorcizada no será motivo de desunión sino signo de grandeza nacional.»

Eugenio d'Ors se refiere seguidamente al sentido de universalidad acentuado que se observa en la ciudad de Reus. Sus palabras son:

«Vuestro célebre "Reus-París y Londres" marca el impulso que sentís de lanzaros al mundo, como se lanzó este pintor hijo de Reus, Mariano Fortuny, en eso se diferenció en todos los tiempos el pagano del romano. El pagano es el hombre de la aldea, que esto significa pagano. El romano es el hombre del mundo civilizado con ansias de universalidad.»

Pasa a hablar del pintor Fortuny, en cuyo homenaje se celebra la sesión extraordinaria:

«Es siempre vano hablar de pintura. Cuanto mejores son los cuadros menor ha de ser el comentario. Ante las grandes obras sólo cabe el silencio profundo. La calidad alegre, el carácter gozoso, la sensualidad acabada de las obras de Fortuny es juego todo, es íntima sensualidad, es gozoso. Cuando pinta batallas las pinta con ese carácter jocoso. Para él el siglo XVIII no es el de la Revolución sino el siglo del Rococó.

»La personalidad del pintor subraya fuertemente el carácter de universalidad. Su sola presencia gana audiencias y conquista aplausos. No en vano, aunque su corazón esté aquí, su cuerpo yace en otra parte. En el corazón guardamos los recuerdos de la infancia, pero la individualidad la hemos de dar al mundo. Y Fortuny sólo podía reposar en la capital del mundo...

»Fortuny está en todos los museos del mundo: París, Venecia, Roma, Madrid... La realidad se alza ante nosotros como una lección perenne. Debemos curarnos de la superstición de quedarnos solos, para podernos verter al mundo. Tenemos nuestro mundo bajo la heroica Presidencia que recordamos en todo momento. Y el porvenir y la sustancia no se llama nación, sino que se denomina Imperio. No se puede llamar hombre el que no alcanzó a ser padre y por el derrame de la paternidad se alcanza la individualidad verdadera. Nuestra Patria se ha vertido en otras Patrias y gracias a ello ha conseguido el sentido de la individualidad.

»No lo hemos inventado nosotros: la cultura es aquella sociedad que se produce en la aspiración de Imperio, que "ama aquello que no le gusta" como el Fundador de nuestra Santa Hermandad.

»Ninguna vida de pueblo se justifica sino es dando vida a otros pueblos.»

El Jefe del Servicio Nacional de Bellas Artes termina su discurso manifestando el honor que para él representa el poder estar asociado a este recuerdo que se dedica al Pintor Fortuny y agradece a los patricios de la ciudad, a los organizadores, a cuantos han tomado parte en este homenaje la celebración de este acto, «primer acto de unción —dice— con el que inauguramos la purificación de nuestros instrumentos espirituales».

Al terminar su oración Eugenio d'Ors es aclamado por un público fervoroso que le tributa, puesto en pie, un cálido homenaje de admiración y simpatía.